

térni. Eckhardt szép kiadása nem zárja le az Ördögi kísértetekre vonatkozó kutatásokat, csak szilárd alapot és igen gazdag kezdetet jelent, minek folytatására maga jelöli meg világosan a még megoldandó feladatokat.

A Tudományos Akadémia nagy szolgálatot tett a XVI. század társadalomtörténete megismerésének is, mikor ezt az eddig hét pecsét alatt őrzött művet kitűnő kiadásban kutatóink számára hozzáférhetővé tette.

Koltay-Kastner Jenő

DÁNIEL ANNA : IBSEN

(Művelt Nép kiadása, 1955)

Még élünk néhányan abból a nemzedékből, amely a végre-valahára elfogadott *Nóra* mellett a *Vadkacsa* és *Solness építőmester* Thália-beli előadásai-val küzdött Ibsen meghonosításáért magyar földön és segített utat törni *John Gabriel Borkman*, *Hedda Gabler*, *Peer Gynt*, *A trónkövetelők*, *Rosmersholm* és még néhány Ibsen-mű számára. Igaz : jóval a mi harcunk előtt történt, hogy a *Nóra* szerzőjének kocsijából a lelkes pesti ifjúság kifogta a lovakat s ezzel fölemelte őt a népszerű operett-primadonnák rangjára — de az, hogy a körülötte támadt viták miatt érdekessé vált *Nóra* oly sokáig egyedül képviselte nálunk Ibsent, világosabban beszél a lovak kifogásánál. Német földön úgyszólván első pillanattól fogva megvethette lábát Ibsen, amikor önként száműzte magát a kicsinyes norvég viszonyok közül. Fölfedezték, sikerre vitték, magukénak tekintették, bár ő sohasem tekintette Németországot választott hazájának és írásaiban nem szakadt el az elhagyott szülőföld alakjaitól és problémáitól. De a magyar színház — ugyanakkor, amikor tudományunk, esztétikánk még képtelen volt a német emlíőről leszakadni — a szomszéd németek feje fölött átnyúlt a franciákhoz. Már a romantikát is tőlük vette át, a polgári drámát még inkább. Tőlük tanult formát, technikát, még társadalom-ábrázolást is. Ha a regény Párizs alvilágát tette át a vidéki arányú, jámbor Budapestre, néhány évtizeddel utóbb Csiky darabjai olyan nagypolgári életet varázsoltak színpadunkra, aminőről a valóságban még sokáig nem álmodhattunk.

Mi az oka ennek a szociális körülményekkel nem magyarázható hatásnak? A metafizikátlan, racionalista, elsősorban világosságra törekvő gondolkozás, amiben francia és magyar koponyák megegyeztek. Ha Ibsen oly későn jutott el hozzánk a szomszédból és oly kevésbé hódította meg a színpadot (hiszen tartós, meg-megújuló sikerrel csak a *Nóra* és a *Peer Gynt* dicsekedhetik) — ennek legfőbb oka az, hogy közönség és kritika — bár nagyobb tisztelettel, mint a klasszikus irodalmuk magaslatáról gőgösen ítélkező franciák — ködösnek és misztikusnak könyvelte el a nagy északi író, s kétségtelen realizmusánál többet hánytorgatta homályos szimbólumait.

Így teltek el azok az évtizedek, amikor Ibsen igen sokat mondhatott volna nekünk a polgári társadalom nagy erkölcsi válságáról, amelyet ő tisztábban látott és mindenesetre fontosabbnak ítelt a gazdasági és szociális válságnál.

Most, amikor a Tháliások nemzedékénél egy emberöltővel fiatalabb Dániel Anna a mai ember számára könyvet ír Ibsenről — ismét sikerrel játsszák ugyan a *Nórát* (vagyis látszólag ott tartunk, ahol a Thália előtt), de a polgári élet válságának íróját kritika és közvélemény már csak polgári írónak, egy idejétmúlt világszemlélet képviselőjének tekinti. A könyv függeléke (Kozocsa Sándor és Radó György munkája) számos fordításról és előadásról számol be, de nincs szó Ibsennek a magyar írókra tett hatásáról — és ez valóban elhanyagolható mennyiség. Ez is azt bizonyítja, hogy Ibsen nem volt „itthon” nálunk abban az időben, amikor hivatást teljesíthetett volna a polgári lelkiismeret ébresztgetése körül. A *Népgyűlölő* hangulatának egy-két ösztönös megismétlésén kívül — ilyen volt Lengyel Menyhért első darabja, a *Nagy fejedelem* — még egy kései Ibsen-utánzatra emlékszem, amely majdnem akaratlan paródiának hatott már. Jellemző címe és fő-szimbóluma: *Köd*.

Dániel Anna könyve már kéziratban kezembe került: lektora voltam. Olyanfajta kíváncsisággal olvastam az új nemzedék képviselőjének vélekedését „a mi Ibsenünkről”, ahogy, mondjuk, egy skandináv tudós Petőfi-könyvét olvastam volna. Eleve számoltam tehát nemcsak a népszerűsítő cél megszabta korlátokkal, hanem azzal a távolsággal is, amely a két nemzedék Ibsen-felfogását szükségszerűen elválasztaná egymástól még akkor is, ha közben egy társadalmi forradalom le nem játszódott volna. Lektori megjegyzéseimben tehát szigorúan megmaradtam tárgyi és stílári keretek között, óvakodva attól, hogy a magam és nemzedékem véleményeit, szempontjait ráerőszakoljam a szerzőre — amiből, ha sikerül is, felemás munka jött volna létre. A részletek javítására vonatkozó tanácsaimat a szerző megfogadta; így hát a lektort illető felelősséget vállalom a könyvért, mint a mai embernek szóló, népszerűsítő munkáért. Nyugodtan vállalhatom, mert adatai pontosak és tömegükkel nem riasztják el az olvasót; gondja van a történelmi, politikai, társadalmi körülmények ismertetésére; jól ítéli meg azokat a külföldi drámaírókat, akik Ibsen technikájára hatottak (ha ennek a technikának nem néz is eléggé a mélyére) — látja az egyéniség nagy ibseni problémáját, amelynek ebben a korban oly középponti szerepe volt — és, különösen a nő-alakokban, gondosan végigvezeti azt a vonalat, amelyet Ibsen fejlődése bejárt, új meg új néven, más-más korszakban vagy környezetben tárva fel a hozzá méltó helyhez és aktivitáshoz nem jutó asszony drámáját. Elevenek az el nem kerülhető tartalmi vázlatok és többnyire jól megválasztottak az idézett jelenet-törödékek is. A kritikai irodalomból Dániel Anna üdvös módon kevesebbet idéz a megszokásos mennyiségnél. Az idézetek túltengése mindig bizonyos féltékenységre vall. A szerzőnek van bátorsága, hogy erősen hangsúlyozza a maga véleményét akkor is, ha egyik-másik Ibsen-darab sehogysem tetszik neki. A *kis Eyolf*-ról szóló kritikája egyenesen ironikus; olyan, mint egy lerántó napi kritika. Anélkül, hogy az adott esetben teljesen egyetértenek vele (bár ennek a darabnak szimbolizmusa helyenkint csakugyan olyan, mintha Ibsen-paródia lenne) — helyesnek tartom, ha a népszerűsítő könyv szerzője ily módon is igyekszik az olvasó szemében hitelt szerezni a maga kritikusi őszinteségének és ezzel megnöveli dicséreteinek értékét.

Hozzáteszem mindehhez, hogy Dániel Anna nyelve, stílusa egyéni színével, magyarságával, világosságával és a sokat koptatott szövegek elkerülésével kiemelkedik mai irodalomtörténeti prózánk sivár átlagából.

Egy apró megjegyzés, amelyet mint lektornak kellett volna megtennem: a rövid tartalomjegyzék nem árulja el, hogy az egyes fejezetekben milyen

darabokról van szó — csak ott, ahol a fejezet címe egyben a darab címe is. Igazán kevésbe került volna megkönnyíteni az olvasó munkáját, amikor egyik vagy másik darabnak külön akar utánanézni.

*

Igyekeztem elkerülni a kritikusok gyakori hibáját: nem vettem szemére Dániel Annának, hogy nem az *én* Ibsen-könyvem írt meg. Persze nagy kérdés az is: milyen Ibsen-könyvet írna ma (már akár népszerűsítő, akár tudományos vagy filozófiai céllal) a Thália-nemzedék egyik tagja? Például: változatlanul fenntartja-e Lukács György mindazt, amit a szerző az ő, idestova ötven esztendő könyvéből idéz?

Mi akkor a haladás nevében, mint új és követnivaló dolgokért harcoltunk, amikor Ibsennek hazát kerestünk Magyarországon. Haladást jelentett még miszticizmusa, szimbolizmusa is, egy lapos, minden mélyre-nézéstől iszonyodó, ál-realizmussal szemben. A társadalmi igaztalanságok megszüntetésének mi sem láttuk más módját, mint az egyén felszabadítását (ezen belül külön, égető probléma volt a nő felszabadítása (és a szó rosmeri értelmében vett „nemes emberek” — vagyis erkölcsi célokért életüket is feláldozni tudó nagy egyéniségek nevelését. Bizonyára nem értek egyet nemzedékem minden tagjával, de ma is hiszem, hogy ezek az „ideális követelések”, noha a *Népgyűlölő*-ben és a *Vadkacsá*-ban maga Ibsen is a csalódott ember iróniájával beszél róluk, semmilyen társadalmi rendben nem válnak fölöslegessé.

És főként hiszem azt, hogy igazi író nem avulhat el csak azért, mert a korának állapotától determinált gondolatai elavultak. Nem győzöm ismétetni, hogy minden nagy műben több van, mint amennyit írója tudatosan belétejt. Amikor tételeit élettel párnázta ki, eleven csírákat helyezett el körülöttük, s azok más viszonyok közt ki fognak bontakozni. A *Nóra* friss sikere bebizonyította ezt. Hol vannak már azok a körülmények, amelyeket Ibsen ebben a darabjában rajzol? A női jogok intézményes elismeréséről nem is szólva, hová lett a babaotthonok lehetősége? És íme, kiderül a darabnak egy másik témája, amely friss aktualitással érdekelhet minden embert: éppen a mai viszonyok közt, amikor a „mókuska” is munkába jár, nagyon is elképzelhető, hogy házaspárok évekig éljenek egy földél alatt és csak valami rendkívüli esemény villámfényénél jöjjenek rá, hogy nem ismerték egymást, idegennel éltek együtt, házasságuk nem házasság. Ha Ibsen-könyvet írnék, az Ibsen-darabok legnagyobb — legjobb — részéről bebizonyíthatnám, hogy rejlik bennük valami, amit le lehet a mai társadalom nyelvére fordítani — valami, ami rólunk mai emberekről szól. És holnap talán más ilyen csírák fognak kibomlani, növekedni, kalászba szökkenni.

A polgár válságának legnagyobb leleplezőjét nem könyvelhetjük el mint polgár-író. Nézzünk szembe a követelésekkel, amelyeket az emberrel szemben támaszt. A jövő társadalma megköveteli, hogy életünket a könyörtelen igazságra, és az önfeláldozásra építsük fel.

Ilyesmiket írtam volna én Ibsenről, — de ez nem változtat azon, hogy Dániel Anna könyve minden tekintetben kitűnően megfelel céljának. Közelebb fogja vinni a mai embert Ibsenhez s az ő erkölcsi követeléseikhez.

Benedek Marcell